

Žemaitijos juridinės kultūros elementas – apeliacija

DARIUS VILIMAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius

El. paštas dariusvilimas@hotmail.com

Straipsnyje nagrinėjama apeliacija kaip juridinės kultūros elementas Žemaitijos teismuose XVII a. pradžioje. Nuo 1582 m. LDK teritorijoje veikė vyriausioji apeliacinė įstaiga – Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, todėl labai dažnai bylą pralaiminčioji pusė apeliaciją naudojo kaip paskutinę priemonę savo naudai. Pateikiami pavyzdžiai, kai tokia apeliacijos teisė nebūdavo suteikta. Tokių precedentų bendrame leistų apeliacijų kiekyje nebuvo itin daug, bet jie rodo, kad dažniausiai laikytasi III Lietuvos Statuto normų.

Raktažodžiai: LDK teismų juridinė kultūra XVII a. pradžioje, Žemaitijos žemės teismo knygų rūšys, apeliacija, III Lietuvos Statutas, LDK bajorija, Žemaitijos istorija

---

Problemos formulavimas. Paviatų teismų sistema LDK susiformavo po XVI a. 7-ojo dešimtmečio administracinių ir teismo reformų ir juridiškai įtvirtinta II Lietuvos Statute (1566). Visuose valstybės administraciniuose vienetuose, taip pat Žemaitijoje, įsteigti pilies, žemės ir pakamario teismai. III Lietuvos Statutas (1588) kiek papildė jau suformuotą LDK teismo sistemos modelį, kuris be didesnių pakeitimų egzistavo beveik 200 m.; LDK juridinei kultūrai darė įtaką II Lietuvos Statuto priimtas trinaris pavieto teismų modelis, turėjęs ne tik daug panašumo su lenkišku teismų modeliu, bet ir daug savitų, tik lietuviškai politinei erdvei būdingų bruožų. Lietuvos valstybės naujai (po 1566 m.) teismų organizacijai buvo skirta keliolika studijų – monografijų [89], didesnės ar mažesnės apimties straipsnių [90–93], tačiau atskirų LDK regionų teisminės (juridinės) kultūros studijos neišplėtotos.

Egzistuoja du juridinės bajorijos kultūros tyrimo būdai. Galima tirti ją konkretaus juridinio kazuso – teisminės bylos – pavyzdžiu. Tokia galimybė vilioja, tačiau turint galvoje, kad sudėtingesnės teismo bylos trukdavo kelis ar net keliolika metų, o iš šio laikotarpio turime daugiau ar mažiau pilną tik žemės teismo knygų komplektą, tik porą pilies teismo knygų ir nėra išlikusių to meto Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygų, šis tyrimo būdas menkai perspektyvus, nors iš principo ir neatmestinas. Antrasis tyrimo būdas, manytume, perspektyvesnis. Tai – bandymas į juridinę bajorijos kultūrą pažvelgti per teismo bylas; sugrupavus vieno ar kito tipo įrašus pagal jų pobūdį, iš precedentų konstruoti tos kultūros elementus. Šiame tyrime pabandydysime paanalizuoti, kaip buvo traktuojama apeliacija vieno regiono Žemaitijos žemės teismuose XVII a. pradžioje ir kaip ja naudojosi (arba bandė pasinaudoti) bylą dalyviai – bajorai.

Istoriografija. Žemaitijos istorija nėra daug tyrinėta, be sintezių [95], turime studijų, skirtų šio regiono demografinėi [71, 73], luominei [77], konfesinei [87], genealoginei [72] ar ūkio [80] istorijai. Žemaitijos bajorijos etnines ir genealogines sąsajas tiria R. Trimonienė [83, 84] ir J. Drungilas [74], bajorų heraldiką tyrinėja G. Jasiūnienė [76]. Neseniai pasirodė dvitomė A. Vaišvilos studija [86, t. 1–2], analizuojanti ne tik Šiluvos apylinkių dvarų ir juos valdžiusių giminių istoriją, bet ir kai kurias bendrosios LDK teisės istorijos problemas. Prieš kelerius metus buvo išleistas stambus Žemaičių bajorų herbynas, parengtas G. Błaszczyko [72], pažymėtina ir mokslininko publikacija apie XVII a. pab. Žemaitijos padūmės mokesčių surašymą [80], lietuvių istorikų parengtas Žemaitijos privilegijų rinkinys [96] bei jos pareigūnų sąrašai [85]. Išlikęs Žemaitijos žemės teismo aktų knygų turinio aprašas, apimantis 1575–1600 m. [97]. G. Zujienė gilinasi į mirties bausmės taikymą Žemaitijoje XVI–XVII a. pradžioje [94].

Tačiau juridinė kultūra teismuose ir konkretus jos elementas apeliacija dar nesulaukė tinkamo dėmesio. Šio tyrimo objektas – Žemaitijos žemės ir pilies teismų teisinės kultūros lygmuo. Tai padėtų patvirtinti arba paneigti daug įsisenėjusių istoriografinių stereotipų apie LDK visuomenės raidą XVII a. pradžioje. Ištirti juos galima tik kruopščiai išnagrinėjus pačių teismo knygų arba išrašų turinį.

Tyrimo geografiniu objektu yra Žemaitija, nes joje išliko daugiausia teismo knygų (palyginti su kitais regionais), ir tai leistų mums formuluoti darbinės hipotezes apie vieną ar kitą juridinės kultūros aspektą. Nors šaltinių bazė – pilies ir žemės teismo knygos – ganėtinai plati (nors ne vienintelė), ji nesulaukė atidesnio tyrinėtojų dėmesio. Tyrimo chronologinės ribos apima tris XVII a. dešimtmečius, 1600–1630 m., tačiau šįkart daugiau dėmesio skirta XVII a. pradžiai.

Tyrimo naujumas: darbe bus bandoma iš naujo pažvelgti į bajorijos elgesį teismo procesų metu. Kadangi apeliaciją ketinama nagrinėti kaip procesinio veiksmo dalį, pagrindiniu tyrimo objektu bus žemės teismo knygos (pilies teismo knygų išliko tik dvi). Dalis žemės teismo knygų priklauso aktų (A serija) serijai ir atstovauja notarinei teismo darbo daliai, todėl šįkart daugiausia dėmesio bus skirta ne joms, o žemės teismo bylų (B serija) teismo procesų knygų pogrupiui.

Tyrimo metodas istorinis-palyginamasis, taip pat nagrinėjama žemaičių bajorijos teisinės savimonės raida ir pateikiamas jos horizontalus pjūvis. Kadangi žemaičių bajorijos juridinės kultūros apmatai ir jų šaltinių bazė jau aptarti ankstesniame darbe [91], bandysime nustatyti teisinės kultūros lygmenį per formaliąsias raštvedybos procedūras, fiksuojamas žemės teismo knygoje.

Tyrimo naudojami rankraštinių istorinės medžiagos rūšiavimo metodai, taikyti visos LDK ir Žemaitijos mastu aptariant kiek ankstesnę epochą – XVI a. pabaigą [93]. XVI a. pabaigoje Žemaitijos žemės teismo knygoje jau išryškėja darbo „specializacija“, pradėtos pildyti net trijų rūšių žemės teismo knygos. Čia gana griežtai išsiskiria aktų ir teismo bylų knygų serijos, pastaroji dar dalijama į einamųjų reikalų ir procesų pogrupį. Taigi žemės teismai dirba specializuotai – raštininkų vadovaujami rašovai pildo skirtingas pilies, taip pat žemės teismo aktų, einamųjų reikalų ir procesų knygas. Jei ankstesniuose tyrimuose, aptariant bajorijos veiklą teisme, tokia prieiga buvo reikalinga žemės teismo knygoms surūšiuoti, šįkart teismo bylų ir einamųjų reikalų knygos bus pagrindinis tyrimo objektas nagrinėjant juridinę teismų kultūrą, t. y. praktinį galiojančios teisės (Lietuvos Statutų ir kitų teisės normų) taikymą teismų darbe.

Išlikusios Žemaitijos teismų knygos tėra nedidelė buvusių knygų dalis ne tik dėl to, kad trūksta kai kurių metų žemės teismo knygų, pilies teismo knygos taip pat fragmentiškos,

nėra pakamario knygų, tikėtina, kad egzistavo ir juodraštinės teismo knygos. Apie tokias teismų knygas rašė I. Valikonytė [88], užuominų apie jas pasitaiko ir kitų pavių teismo knygose. Nagrinėjama šaltinių dalis – Žemaitijos žemės teismų knygos, saugomos VUB Rankraščių skyriaus fonde Nr. 7. Jame saugomos 72 Žemaitijos žemės teismo knygos iš A (aktų) ir B (bylų) serijų.

Žemaitijos žemės bylų knygų pogrupį sudaro 47 rankraštinės teismo knygos. Jos ir bus tyrimo objektu. Bylos dalijamos į: a) bylų (procesų) knygas; b) vaznių pranešimų ir bajorų skundų knygas; c) mišrių įrašų knygas. Pirmajam pogrupiui priklauso įrašai apie nagrinėjamus teisinius ginčus, dėl kurių beveik visada priimami sprendimai. Tai nebūtinai nutartis – gali būti, kad pralaiminti procesą pusė reikalaus (ir gaus) leidimo apskųsti jai nepatinkantį teismo sprendimą Lietuvos Vyriausiajam Tribunalui, kuris žemaičių apeliacijas nagrinėdavo vilnietiškos kadencijos posėdžiuose. Tokių apskųstų nutarčių nemažai, pvz., 1601 m. teismo bylų knygos fragmento duomenimis, iš 99 nagrinėtų žemės aktų bylų užprotestuoti 28 nuosprendžiai (leista apeliuoti), 3 kartus apeliuoti neleista, susitaikyta 5 bylose, 7 sprendimai nukelti į vėlesnes teismo sesijas, 4 bylos perduotos pakamario teismo kompetencijai, 12 bylų susitaikyta, o įsigaliojo tik 37 teismo sprendimai [5].

III Lietuvos Statutas apeliacijai, kaip teismo proceso elementui, skyrė 4 savo straipsnius (86–90) ketvirtajame skirsnyje [98, 616–617], iš kurių vienas 88 § skirtas atvejams, kai apeliacija turi būti neleidžiama (1). Apeliuoti neleista, jei asmuo buvo pažadėjęs kitai pusei kažką savo raštu, jei bylinėjamasi dėl teismo priteistos valdos atėmimo, jei persigalvojo tai leidęs žmogus, taip pat jei žmogus dėl ko nors jau buvo prisipažinęs. Apžvelkime, ar įstatymo raidė visada atitikdavo teismų praktiką.

XXX

1600 10 26 Raseiniuose vietos žemionis Jurgis Martynaitis Čechavičius per įgaliotinį Alekšęjį Uvajnį apskundė žemionį Baltramiejų Stanislovaitį Giniotą. J. Čechavičius iš Jono Merkelaičio Šemetos laikė užstatu paėmęs Graužikių kaimą Kražių valsčiuje (12 apgyvendintų valakų). 1600 07 14 B. Giniotas su sūnumi Vaclovu ir būriu pagalbininkų kaimą užgrobė, arendatorių išvijo, o valstiečius vertė atlikti prievolės savo naudai. Atsakovo įgaliotinis Augustinas Songaila (kaip kaimo savininkas kviestas J. Šemeta neatvyko) pareiškė, kad ieškovo „niekas iš niekur neišmušė“, kaimą užstatu laikąs B. Giniotas iš to paties J. Šemetos. Parodytas J. Šemetos raštas (1588 06 20), jo išrašas iš Žemaitijos žemės teismo knygų (1588 10 09), kur J. Šemeta, pasiskolinęs iš B. Ginioto 1 800 kapų lietuviškų grašių, gauna kaimą kaip užstatą. Prasidėjo ilgi ginčai, teismas palaikė ieškovą ir, palikęs ginčijamą kaimą J. Čechavičiui, dar priteisė atsakovui sumokėti baudą už smurtą, A. Songaila bandė apeliuoti, tačiau jam to neleista [27, 227v–231].

1600 10 16 Raseiniuose žemionis Vaitiekus Norvidas savo bei kitų bendrasavininkų – Kotrynos, Stepono, Dorotos, Jono ir Mykolo Norvidų – vardu (turi jų raštiškus įgaliojimus) skundėsi Telšių apygardos žemionimis Adomu Motiejaičiu Loumekaičiu, Jonu Kucharskiu ir jo žmona Agnieška Petraite Loumekaityte, Jonu Merkeliu ir Magdalena Jurgaitė Loumekaityte, Vaitiekumi Grigoraičiu Ukrinaičiu, Jonu ir Motiejumi Motiejaičiu Norvaišaičiu, Motiejumi Petraičiu Kęstaičiu dėl to, kad jų giminės iš Pragulbių dvaro Telšių valsčiuje pagrobė (1584 11 07) jiems reikalingus [to dvaro] dokumentus, o dvaras senelio, todėl jį reikia lygiai pasidalyti. Atsakovai per A. Songailą atsakė, kad ieškovai, pašaukę jo

(1) Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo nuostatų tekstas lietuvių, rusėnų ir lenkų kalbomis žr. [75, 107–157].

klientus į praeitą Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sesiją, patys ten neatvyko, ir kaip įrodymą pateikė dekreto išrašą iš Žemaitijos žemės teismo knygų (1600 01 13), kuriame sakoma, kad ieškovams Norvidams neatvykus paskutiniu teismo numatytu laiku, teismas atsakovus Loumekaičius amžiams atleido nuo tų kaltinimų, o jei tie vėl bylinėsis, gaus baudą. Ieškovas visų vardu dar ginčijosi, skaidydamas bylą į atskirus klausimus, ir prašė bylą pratęsti, cituodamas III Lietuvos Statutą. V. Norvidas prašė leidimo apeliuoti į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, tačiau teismas jam neleido to padaryti [27, 88–89].

1600 10 20 teisme žemionio Jono Baltramiejaičio įgaliotinis Vaitiekus Norvidas skundėsi vietos žemioniu ir vazniu Petru Andriejajū Jamontu dėl to, kad J. Baltramiejaičiui 1599 02 06 būnant LDK stalininko Aleksandro Radziminskio tarnu Raseiniuose, klebonijos namuose pas Lauryną Kovalį, ir saugant kalinį, klebonijos miestietį Florijoną Grigorevičių, „kuris pasodintas pagal įrodymus (с *лицом*) dėl pavogto kilimo, vaznys P. Jamontas, gerdamas su vagimi, susiginčijo su J. Baltramiejaičiu, jį smarkiai apkūlė ir per naktį laikė sukaustytą grandinėmis“. Atvykęs atsakovas parodė LDK stalininko ir jo nuskriausto tarno kelis nukėlimo raštus teisinantis liga. Teismas liepė J. Baltramiejaičiui prisiekti dėl savo ligos, tas prisiekti nenorėjo, todėl atsakovas atleistas nuo kaltinimų. V. Norvidas norėjo gauti apeliaciją į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, tačiau teismas jam to neleido, nes nenorėjo susimokėti baudos už neatvykimą (2) [27, 149–149v].

Raseiniuose 1601 01 19 apskūsta per didelę žemės teismo skirta bauda. Po ilgų ginčų teismas nuteisė kaltininką kalėjimu, jis norėjo apeliuoti į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, „tačiau jam kaip nesėsliam (неосельй) to neleista daryti, nes už jį niekas nelaidavo“. Jam liepta eiti į kalėjimą, tačiau jis „išėjo nežinia kur“ [5, 115–124v]. Vis dėlto tokie juridiniai „kablūkai“ ne visada reikšdavo pralaimėtą bylą. 1608 01 15 žemionis Andrius Zaviša skundėsi Naugarduko vaivada Teodoru Tyškevičiumi Skuminu ir dabartine Jurbarko miesto ir valsčiaus nuomininke Bagdona Ivanovna Liackaja (Elijašiene Pelgrimovskiene), LDK raštininkiene, savo tarnų ir Jurbarko girininkijos pavaldinių vardu dėl muštynių Jurbarko šventės ir mugės metu (1607 09 14) miesto turguje. Miestiečių sumušti ieškovo pavaldiniai norėjo skundą surašyti Jurbarko dvaro knygoje, bet buvo sumušti dar kartą. Atsakovės įgaliotinis kabinėjos dėl neteisingai parašytų titulų šaukime, ieškovų įgaliotinis oponavo. Teismas šaukimo naikinti neleido ir liepė bylinėtis toliau, bet atsakovai apeliavo į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą ir išėjo iš teismo pastato. Ieškovų įgaliotinis parodė 1607 11 07 išrašą iš Žemaitijos pilies knygų. Teismas skyrė nukentėjusiems pavaldiniams priesaiką, tądien neprisiektą, leidžiant atsakovei išsinagrinėti savo apeliaciją Lietuvos Vyriausiajame Tribunole [43, 38/40–39v/41v].

1600 10 17 Raseiniuose nagrinėta byla pagal Vilkijos apygardos žemionio Povilo Pranckevičiaus ir jo sūnaus Merkelio Povilaičio skundą dėl vietinio žemionio Jarošo Vaitiekaičio Mykolaičio, kuris 1600 07 15 sumušė Merkeli, išginusį kiaušes iš aptvaro. Ieškovams atstovavo Jonas Gaižovskis; iš atsakovų pusės atsiliepęs Jarošo žmonos Jadvygos Steponaitės įgaliotinis Jurgis Mackevičius pareiškė naikiną šaukimą dėl Skrebinų dvaro, nes tai jos (Steponaitės), ne ieškovo nuosavybė. Parodytas J. Mykolaičio raštas (1600 06 05), kuriuo jis Skrebinų dvarą Vilkijos valsčiuje užrašo žmonai už jos gerumą. Prasidėjo ginčai, ar šaukimų panaikinimas teisėtas. Teismas šaukimų naikinti neleido, tada atsakovų įgaliotinis pareikalavo apeliacijos į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, tačiau teismas, nesant pagrindinės nutarties (3), to daryti neleido [27, 93v–94v].

(2) *Иж вины нестанного платити не хотель.*

(3) *Которого мы, яко не поголовьномъ сказе, не допустили.*

Raseiniuose 1601 01 20 stoję žemionis Povilas Pranckevičius ir žmona Ona Stanislovaite, kuriai atstovavo J. Gaižovskis, skundėsi Vilkijos apygardos žemionimis – žemės raštininku Mikolajumi Jonaičiu Burba, Andriumi Daugirdu ir Stanislovu Beržanskiu, M. Burbos tarnu ir urėdininkėliu jo Panemunės dvare prie Nemuno, Vilkijos valsčiuje. Tądien (1600 06 26), sėdint Lauryno Pučkevičiaus „gaspadoje“ Vilkijoje mugės metu, Andrius Motiejaitis Daugirdas su pavaldiniu S. Beržanskiu, M. Burbos tarnu, prisigėrę prie jos vyro Povilo „baltos galvos“ bajorę Oną bjauriai išplūdo. Taigi jie prasikalto pagal Trečiojo Lietuvos Statuto III skirsnio 28 §. Jeigu tų žodžių jie neatsisakys, gaus baudą ir neišvengs kalėjimo. M. Burba dėl tarno išsisukinėjo, neatvedė S. Beržanskio ir pan. Parodytas išrašas iš pilies knygos, cituoti vaznio parodymai. Žemės teismas nustatė, kad ieškovas parodymus grindė plikais žodžiais, todėl iškilo ginčas su vazniu, norėta, bet neduota apeliacija į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą. Tada jau M. Burba reikalavo ieškovui skirti baudą, o šie priešinosi. Teismas atleido raštininką nuo baudos mokėjimo [5, 177/178–178/179].

Sudvejojus įgaliotiniui, byla irgi pralaimima: 1600 10 25 Telšių valsčiaus žemionis Jucas Petrašaitis per įgaliotinį J. Mackevičių skundėsi Telšių laikytoju Vilhelmu Fridrichovičiumi Tauba dėl to, kad jo tarnai ir miestiečiai bei Telšių pareigūnas Albrechtas Klotas Ziurkemas 1598 12 18 užpuolė Juco tėvoninius namus ir atėmė visą jo turtą nusivežė jį į V. Taubos dvarą, o Juca su žmona ir vaikais iš tų namų išvijo. Perskaitęs skundą V. Taubos įgaliotinis Florijonas Bogušas pareiškė, kad minimas sklypas yra karaliaus nuosavybė, priklausanti jo Telšių dvarui, o J. Petrašaitis nėra bajoras, tik paprasto luomo žmogus, t. y. valstietis. J. Mackevičius atsikirto – parodė išrašą iš valdovo izdo knygų (1590 07 04) su pareigūnų antspaudais ir parašais, kur minimas Jono Gradovskio 1568 11 12 raštas, kuriame jis nuo seno vadinamas bajoru. Parodžius rašto kopijas, atsakovai prašė nukelti bylą, nes pakely susirgo V. Taubos įgaliotinis (kitas, ne F. Bogušas). Ieškovo įgaliotinis išsireikalavo tęsti bylą, nes F. Bogušas turįs rašto kopiją, tačiau šis atsakęs, kad dabar neturi jokie įgaliojimo šioje byloje, todėl pasitraukia. Teismas skyrė priesaiką nukentėjusiam, po kurios V. Taubai tektų sumokėti baudą. F. Bogušas bandė apeliuoti į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą, teismas jam to neleido, nes jis jau buvo atsisakęs bylinėtis už Vilhelmą. Jucas spalio 27 d. prisiekė, atsakovas turės jam atiduoti tą dvarelį ir sumokėti 168 kapas lietuviškų grašių ir 8 lietuviškų grašius [27, 210–211v].

Raseiniuose 1608 10 08 žemionis Matysas Martynaitis Lupinskis per Kristupą Narkovskį apskundė Sebestijoną Maikevičių, kad šis su pagalbininkais 1605 09 13 užpuolė jo šienpievę Pilsūdų lauke, Karšuvos valsčiuje, nusipjovė 2,5 vežimo šieno ir nusivežė jį namo, taip pat išvijo jį iš tos valdos. Atsakovų įgaliotinis A. Songaila atsakė, kad iš valdos nevijo, nes sklypas yra jų. Tada Lupinskio įgaliotinis parodė 1595 06 15 Pilsūdų dvaro pardavimo M. Lupinskiui raštą. Atsakovai gynėsi ir prašė atiduoti bylą spręsti pakamariui, ieškovai prašė leisti prisiekti. Teismas liepė Lupinskiui prisiekti, atsakovai reikalavo leisti paduoti apeliaciją į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą. Teismas neleido ir nustatė priesaikai trečią dieną, ieškovas prisiekė. Jam priteista šienpievė ir piniginė bauda [48, 20–21v]. 1606 01 30 irgi nagrinėta byla, priimtas nuosprendis. Prašyta apeliacijos į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą, bet ji neleista [38, 149–150v]. Raseiniuose 1603 06 14 žemės teisme nagrinėta byla dėl šienpievės užpuolimo, nusišienavimo ir muštynių, įvykusių 1602 02 02. Po ginčų teismas skyrė priesaiką ieškovams dėl nuostolių, ir nors atsakovai norėjo apeliuoti į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą, žemės teismas jiems to neleido. Tada priesaikos nereikalauta, tačiau teismas baudą ieškovų naudai skyrė ir be priesaikos, ją reikėjo išieškoti per 12 savaičių [32, 173–176v]. Raseiniuose 1608 01 21 vietos žemionis Jonas Dymleris su įgaliotiniu Vaitiekumi

Januškevičiumi skundėsi vietine žemione Ona Fonliangen, buv. Vilhelmiene Taubiene, dab. Engelbertiene Fatingovaja, Tirkšlių laikytoja, ir jos vaikais, sugyventais su velioniu Tauba: sūnumis Vilhelmu ir Fridrichu Taubomis, dukromis Jadvyga, Gendrūta, Ona, Katrina ir Eglia Vilhelmaitėmis, taip pat tų vaikų globėju Andriumi Valavičiumi, LDK vėliavininku, dėl to, kad velionis V. Tauba pagal kelis skolraščius J. Dymleriui liko skolingas pinigų (išvardytos sumos). Teismo nuosprendis – sumokėti skolas (su išlygomis), atsakovai norėjo apeliuoti į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą, tačiau teismas neleido to daryti [43, 93v/95v–99v/101v]. 1608 01 24 žemės teisme žemionis Baltramiejus Povilaitis per A. Songailą apskundė žemionis sutuoktinius Jurgį Motiejaitį ir Zuzaną Petraitytę, kad 1607 08 01 šie su pagalbininkais užpuolė jo šienpievę Viduklės valsčiuje prie Šešuvos upės, ją nusišienavo, o šieną nusivežė namo. Teismas skyrė nukentėjusiems priesaiką, atsakovai norėjo apeliacijos, bet jiems to padaryti neleista; atsakovai nenorėjo, kad ieškovas duotų priesaiką, teismas skyrė nukentėjusiųjų naudai baudą, ją reikia išieškoti iš atsakovų turto, visa tai įrašyta į knygas [43, 125/127–127/129].

Apeliuoti neleidžiama ir tada, kai atsakovai buvo davę (ir sulaužę) raštišką įsipareigojimą. Raseiniuose 1608 01 30 žemionis Mikalojus Motiejaitis Valatkevičius skundėsi keliais žemionimis, sutuoktiniais ir jų dukromis, kad 1607 06 27 šie davė jam raštą, kuriuo pažadėjo mainus už jo sklypą, kurio tris dalis jie pasiėmė [prie savų sklypų] Josvainių valsčiaus Galkontų lauke, tačiau nustatytu laiku (1607 07 16) tinkami mainai pagal pasižadėjimą neįvyko, todėl dabar turi mokėti baudą. Teismas liepė atiduoti paimtą sklypą, atsakovai apeliavo į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą, teismas to neleido, nes atsakovai buvo raštu pasižadėję mainus, ir liepė vykdyti nutartį [43, 183/185–186/188]. 1600 10 27 žemionis Jonas Simonaitis Bialskis Raseinių teisme apskundė žemionį Mikalojų Petraitį Daugėlą dėl to, kad M. Daugėla, pagal savo raštą pardavęs J. Bialskiui sklypus – arimus, mišką ir šienpieves Kražių valsčiaus Ganipruvos lauke, vadinamus Milkintyskėmis, pirkinį su būriu padėjų užpuolė ir prisipjovė šieno. Kompromisinis teismo sprendimas: Bialskis turėjo prisiekti, o M. Daugėla sumokėti baudą. Atsakovas norėjo apeliuoti, bet kadangi buvo savanoriškas raštas, apeliacija neleista. Atėjus priesaikos dienai ieškovas norėjo prisiekti, tačiau atsakovas į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą padavė patį žemės teismą, todėl priesaika atidėta iki skundo išnagrinėjimo [27, 252–253]. Panaši istorija nutiko ir 1607 01 22: teisme stojusi žemionė Ona Matysaitė Zavistovska, Andrejevaja Ošmeniska per A. Songailą skundėsi vietiniu žemioniu Petru Venclavovičiumi Kotkovskiu, kuriam atstovavo įgaliotinis Vaitiekus Januškevičius. Perskaitytame šaukime atsakovas kaltinamas neatidavęs skolos – 400 kapų lietuviškų grašių (todėl įkeistas kaimas). Teismas nusprendė, kad kaltasis turės sumokėti didelę baudą po ieškovės priesaikos, atsakovo įgaliotinis norėjo kreiptis į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą, tačiau teismas jam neleido, nes buvo savanoriškas raštas (*добровольный запис*). V. Januškevičius nenorėjo priesaikos, nes siekė apeliacijos, teismas baudą kaltajam paskyrė ir be priesaikos, ją reikėjo išieškoti iš jo turto [46, 73v–76].

Be daugybės monotoniškų apeliacijų ir vienetinių jų draudimo atvejų, susiduriame ir su įdomesniais nutikimais. Štai 1607 01 15 žemionis Steponas Jonaitis per Razmusą Skaudvilą skundėsi Žemaitijos pilies raštininku Grigu Voiniatu ir jo žmona Kristina Sesickaite, kad šie trumpam pasiskolino 2 kapas lietuviškų grašių ir neatiduoda. Atvykęs pats pilies raštininkas ir jo žmonos įgaliotinis A. Songaila teigė, kad pinigus norėję atiduoti 1605 04 17 jo Viduklės dvare, bet skolintojas jų nepaėmė, tik pasakė, kad jis garbingas žmogus ir gali dar palaukti. Vėliau kilo nesantaika, aktuota lenkiška ieškovo cedulė. Teismas konstatavo, kad ieškovas, apskundęs Voiniatu dėl skolos, norėjo kaltinimą atsiimti (tada kontraatakavo

atsakovai), todėl dabar pats ieškovas turės sumokėti atsakovui 10 kapų lietuviškų grašių, o pilies raštininkui nieko ieškovui mokėti nereikės. R. Skaudvilas apeliavo į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą, tačiau žemės teismas to neleido, nes pralaimėtojai nesumokėjo baudos [46, 28–31].

Pasitaikė ir abipusių apeliacijų. Raseiniuose 1600 10 27 žemionis Sebestijonas Mykolaitis Vištoltas skundėsi žemioniu Jonu Šimonaičiu Belskevičiumi (Bialskiu) dėl to, kad 1600 06 05 jam grįžtant iš savo dvaro arimo ir privažiavus prie namų, kai jis buvo „garantuotas visuomenės ramybe“ ir neturėjo su savimi jokio ginklo, Jonas su pagalbininkais iš pradžių jį išplūdo, po to sumušė ir išmušė 3 dantis. Atsakovas teisme teigė, kad buvo kitaip. Tai ieškovas jį išplūdo, po to kelią jam pastojo ir norėjo primušti, puolė su šautuvu, norėdamas jį nušauti, tad teko gintis. Jis norėjo prisiekti ir pakvietė 3 liudininkus, kurie patvirtino atsakovo žodžius. S. Vištoltas pareikalavo kaltajam baudos ir 12 savaičių kalėjimo bokšte. Teismas konstatavo, kad abi pusės norėtų prisiekti, bet arčiau priesaikos ieškovas. Abi pusės buvo nepatenkintos nuosprendžiu (ieškovas, kad nieko nepriteista už jo išmuštus dantis) ir pareikalavo apeliacijos, kuri leista ir bus nagrinėjama 1601 m. [27, 264–265v].

Galime apibendrinti, kad Žemaitijos žemės teismo bylų knygoje XVII a. pradžioje užfiksuota bent keliolika atvejų, kai „tradicinė“ pralaiminčios proceso pusės apeliacija nebuvo leista. Dažniausiai apeliuoti neleista nebaigus nagrinėti bylos iš esmės, besibylinėjančiam įgaliotiniui pažeidus procesines procedūras ar suabejojus vaznio kompetencijomis. Neleista apeliuoti ir bajorui, neturinčiam tame paviete (Žemaitijoje) nekilnojamojo turto, nes niekas už tokį asmenį nelaiduodavo.

IŠVADOS

1. Straipsnyje aptartas Žemaitijos žemės teismo knygų bylų segmente užfiksuotas procesinis veiksmas – apeliacija. Kadangi nuo 1582 m. valstybėje veikė Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, beveik visada būdavo į jį apeliuojama.

2. Labai dažnai teisminių ginčą pralaiminti pusė griebdavosi apeliacijos ir ją dažniausiai gaudavo, aptarti tie atvejai, kai apeliacija bylos dalyviams nebuvo leidžiama.

3. Tyrime apžvelgta 18 atvejų iš 7 Žemaitijos žemės teismo XVII a. pradžios knygų, kai apeliacija neleidžiama, pateikti argumentai, kuriais remdamiesi teisėjai neleido to padaryti.

4. Šiame tyrimo etape stengiasi ne pateikti visus buvusius apeliacijų atmetimo atvejus, o išskirti dažnesnius tokio juridinio veiksmo motyvus.

5. Konstatuotina, kad nors apeliacija į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą ir buvo dažniausias bylų pralaiminčios pusės argumentas, ji negarantavo sėkmingos bylos baigties, nes peržiūrėjus tokias bylas ir palikus galioti esamus nuosprendžius, paprastai ženkliai padidėdavo piniginės sankcijos pralaimėjusiai pusei.

Gauta 2019 11 09
Priimta 2020 03 09

Šaltiniai ir istoriografija

- [1] Žemaičių žemės teismo aktai (ŽTA) (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 326.
- [2] Žemaičių ŽTA (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 328.
- [3] Žemaičių ŽTA (1601). *VUB RS*, f. 7, Nr. 329.
- [4] Žemaičių ŽTA (1601). *VUB RS*, f. 7, Nr. 330.
- [5] Žemaičių ŽTA (1601, 1637). *VUB RS*, f. 7, Nr. 332.
- [6] Žemaičių ŽTA (1602). *VUB RS*, f. 7, Nr. 333.

- [7] Žemaičių ŽTA (1602). *VUB RS*, f. 7, Nr. 334.
- [8] Žemaičių ŽTA (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 335.
- [9] Žemaičių ŽTA (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 336.
- [10] Žemaičių ŽTA (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 337.
- [11] Žemaičių ŽTA (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 338.
- [12] Žemaičių ŽTA (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 339.
- [13] Žemaičių ŽTA (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 340.
- [14] Žemaičių ŽTA (1611). *VUB RS*, f. 7, Nr. 341.
- [15] Žemaičių ŽTA (1616). *VUB RS*, f. 7, Nr. 342.
- [16] Žemaičių ŽTA (1617). *VUB RS*, f. 7, Nr. 343.
- [17] Žemaičių ŽTA (1618). *VUB RS*, f. 7, Nr. 344.
- [18] Žemaičių ŽTA (1619). *VUB RS*, f. 7, Nr. 345.
- [19] Žemaičių ŽTA (1619). *VUB RS*, f. 7, Nr. 346.
- [20] Žemaičių ŽTA (1624). *VUB RS*, f. 7, Nr. 347.
- [21] Žemaičių ŽTA (1625). *VUB RS*, f. 7, Nr. 348.
- [22] Žemaičių ŽTA (1629). *VUB RS*, f. 7, Nr. 349.
- [23] Žemaičių ŽTA (1629). *VUB RS*, f. 7, Nr. 350.
- [24] Žemaičių ŽTA (1626–1638). *VUB RS*, f. 7, Nr. 351.
- [25] Žemaičių žemės teismo bylos (ŽTB) (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 395.
- [26] Žemaičių ŽTB (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 396.
- [27] Žemaičių ŽTB (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 397.
- [28] Žemaičių ŽTB (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 398.
- [29] Žemaičių ŽTB (1601). *VUB RS*, f. 7, Nr. 399.
- [30] Žemaičių ŽTB (1601). *VUB RS*, f. 7, Nr. 400.
- [31] Žemaičių ŽTB (1602–1603). *VUB RS*, f. 7, Nr. 401.
- [32] Žemaičių ŽTB (1603). *VUB RS*, f. 7, Nr. 402.
- [33] Žemaičių ŽTB (1604). *VUB RS*, f. 7, Nr. 403.
- [34] Žemaičių ŽTB (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 404.
- [35] Žemaičių ŽTB (1605–1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 405.
- [36] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 406.
- [37] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 407.
- [38] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 408.
- [39] Žemaičių ŽTB (1602). *VUB RS*, f. 7, Nr. 409.
- [40] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 410.
- [41] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 411.
- [42] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 412.
- [43] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 413.
- [44] Žemaičių ŽTB (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 414.
- [45] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 415.
- [46] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 416.
- [47] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 417.
- [48] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 419.
- [49] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 420.
- [50] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 421.
- [51] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 422.
- [52] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 423.

- [53] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 424.
- [54] Žemaičių ŽTB (1610). *VUB RS*, f. 7, Nr. 425.
- [55] Žemaičių ŽTB (1613). *VUB RS*, f. 7, Nr. 426.
- [56] Žemaičių ŽTB (1614). *VUB RS*, f. 7, Nr. 427.
- [57] Žemaičių ŽTB (1614). *VUB RS*, f. 7, Nr. 428.
- [58] Žemaičių ŽTB (1603). *VUB RS*, f. 7, Nr. 429.
- [59] Žemaičių ŽTB (1616). *VUB RS*, f. 7, Nr. 430.
- [60] Žemaičių ŽTB (1617). *VUB RS*, f. 7, Nr. 431.
- [61] Žemaičių ŽTB (1618). *VUB RS*, f. 7, Nr. 432.
- [62] Žemaičių ŽTB (1620). *VUB RS*, f. 7, Nr. 434.
- [63] Žemaičių ŽTB (1621). *VUB RS*, f. 7, Nr. 435.
- [64] Žemaičių ŽTB (1622). *VUB RS*, f. 7, Nr. 436.
- [65] Žemaičių ŽTB (1622). *VUB RS*, f. 7, Nr. 437.
- [66] Žemaičių ŽTB (1624). *VUB RS*, f. 7, Nr. 438.
- [67] Žemaičių ŽTB (1626). *VUB RS*, f. 7, Nr. 439.
- [68] Žemaičių ŽTB (1626). *VUB RS*, f. 7, Nr. 440.
- [69] Žemaičių ŽTB (1629). *VUB RS*, f. 7, Nr. 441.
- [70] AVIŽONIS, Konstantinas. *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*. Kaunas, 1940.
- [71] BŁASZCZYK, Gregorz. *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku*. Poznań, 1993.
- [72] BŁASZCZYK, Gregorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. I–VI. Warszawa, 2015–2016.
- [73] BŁASZCZYK, Gregorz. *Żmudź w XVII i XVIII wieku: zaludnienie i struktura społeczna*. Poznań, 1985.
- [74] DRUNGILAS, Jonas. *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorų integracija Žemaitijoje: migracija, kalba, atmintis XVI–XVIII a.* Vilnius, 2019.
- [75] JANULAITIS, Augustinas. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII amž. Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*. Kaunas, 1927.
- [76] JASIŪNIENĖ, Gabrielė. *Žemaitijos bajorų heraldika XV–XVIII a. pradžia*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius, 2018.
- [77] KIAUPIENĖ, Jūratė. *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.* Vilnius, 1988.
- [78] *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimai (1583–1655)*. Parengė V. Raudeliūnas ir A. Baliulis. 1988.
- [79] MELIUS, Elmantas. *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII amžiaus antroje pusėje – XVIII amžiuje (raida, gyventojai, amatai, prekyba)*. Vilnius, 1997.
- [80] *Metryka Litewska*. Rejstry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r. Oprac. Gregorz Błaszczyk. Warszawa, 2009.
- [81] SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitais 1409–1566 metais*. Vilnius, 2010.
- [82] STANKEVIČ, Adam. *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII amžiaus antroje pusėje*. Vilnius, 2018.
- [83] TRIMONIENĖ, Rita Regina. *Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai Žemaičių žemės ir pilies teismo aktuose. XVI a. II pusė – XVII a. pirmą pusę. Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*. Šiauliai–Ryga, 2004, p. 167–178.
- [84] TRIMONIENĖ, Rita Regina. *Svetimšalių ir svetimtaučių bajorų imigracija į Žemaitiją XVI a. antroje pusėje – XVII a. pirmoje pusėje. Imigracijos kultūriniai veiksniai ir įtakos Žemaičių visuomenei. Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai*. Vilnius, 2007, p. 491–514.
- [85] *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*. Tom III: *Księstwo Żmudzkie. XV–XVIII wiek*. Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2015.

- [86] VAIŠVILA, Alfonsas. *Šiluvos regiono dvarai ir jų vidaus teisė (XVI–XX a.)*. T. 1–2. Vilnius, 2013, 2017.
- [87] VAIVADA, Vacys. *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*. Klaipėda, 2004.
- [88] VALIKONYTĖ, Irena. Priešteisminių dokumentų funkcijos ir likimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. Viduryje. *Istorijos šaltinių tyrimai*. T. 4. Vilnius, 2012, p. 93–108.
- [89] VILIMAS, Darius. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*. Vilnius, 2006.
- [90] VILIMAS, Darius. Žemaitija. Dešimtieji Žygimanto Vazos valdymo metai (žemės teismo darbas ir kasdienybė). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos*. Profesoriaus Mečislovo Jučo 90-čio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2016, p. 415–427.
- [91] VILIMAS, Darius. Juridinė Žemaitijos teismų kultūra XVII a. pradžioje. Problemos formulavimas. Rankraštinų teismo knygų apžvalga (1600–1630). *Lituanistica*, 2018, T. 64. Nr. 2(112), p. 99–109.
- [92] VILIMAS, Darius. LDK pavietų žemės teismų darbo pobūdis – tarp notariato ir teismo (iki 1588 m.) (lietuviškų pavietų atvejis). *Lituanistica*, 2011, T. 57, Nr. 4(86), p. 355–364.
- [93] VILIMAS, Darius. Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismo knygų apžvalga). *Lituanistica*, 2013, T. 59, Nr. 4(94), p. 221–235.
- [94] ZUJENĖ, Gitana. Mirties bausmė Žemaičių pilies teisme XVI a. – XVII a. I pusėje. *Lituanistica*, 2015, T. 61, Nr. 2, p. 15–27.
- [95] *Žemaitijos istorija*. Sud. A. Nikžentaitis. Vilnius, 1997.
- [96] Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a. *Privilegia terrestria Samogitensia saec. XV–XVII*. Parengė D. Antanavičius ir E. Saviščevas. Vilnius, 2010.
- [97] *Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг*. Вып. 1–5. Вильна, 1901–1907.
- [98] Статут Вялікаго княства Літоўскага 1588 г. Вялікое Княства Літоўскае. *Энцыклапедыя*. Т. 3. Мінск, 2010, с. 550–689.
- [99] Ясинский, М. *Главный Литовский Трибунал, его происхождение, организация и компетенция*. Киев, 1901.

DARIUS VILIMAS

Appeal as an Element of the Juridical Culture of Žemaitija (Samogitia)

Summary

The article investigates the appeal as an element of the juridical culture in the books of the series of land court cases in Samogitia (Žemaitija) at the beginning of the seventeenth century. After the court reform of 1564–1566 across the territory of the Grand Duchy of Lithuania when land, castle and *pakamaris* (pol.- *podkomorzy*) courts were established, the need for an effective appeal institution arose, because the court of the Grand Duke could not cope with the vast amount of cases referred to it. Following the example of Poland, the Supreme Court of Lithuania was established in 1581 and started functioning in 1582. During the period under investigation, the Grand Duchy of Lithuania already had a chief judicial appellate institution – the Supreme Tribunal of Lithuania – that had to consider the appeals brought by all three courts and very often the losing party used the appeal as the last resort. The article gives a dozen of examples of when such a right of appeal was not granted. These precedents were not that numerous in the vast mass of appeals allowed by the land court, but they show that basically the norms of the provisions of the Supreme Tribunal of Lithuania (first printed in 1586) were conformed to.

Keywords: juridical culture of the courts of the Grand Duchy of Lithuania in the early seventeenth century, types of books of the land court of Žemaitija (Samogitia), appeal, the Third Statute of Lithuania, nobility of the Grand Duchy of Lithuania, history of Žemaitija (Samogitia)